

Uluslararası İnsan Hakları Hukukunun Ciddi İhlalleri ile Uluslararası İnsancıl Hukukun Ağır İhlallerinin Mağdurlarının Başvuru ve Onarım Hakkına Dair Temel İlke ve Esaslar

*

16 Aralık 2005 tarih ve 60/147 sayılı Genel Kurul kararı ile kabul ve ilan edilmiştir.

Genel Kurul,

Birleşmiş Milletler Şartı, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, Uluslararası İnsan Hakları Sözleşmeleri, diğer ilgili insan hakları belgeleri ve Viyana Deklarasyonu ve Eylem Planı *rehberliğinde,*

Uluslararası insan hakları hukukunun ciddi ihlalleri ile uluslararası insancıl hukukun ağır ihlallerinin mağdurları için başvuru ve onarım meselesinin ulusal ve uluslararası düzeyde sistematik ve etraflıca biçimde ele alınmasının önemini *onaylayarak,*

Mağdurların başvuru ve onarımdan faydalanma hakkına saygı gösteren uluslararası toplumun bu şekilde mağdurları, hayatta kalanları ve insanların gelecek nesillerini kötü durumlarda desteklediğinin ve alandaki uluslararası hukuku yeniden onayladığının *farkında olarak,*

Uluslararası İnsan Hakları Hukukunun Ciddi İhlalleri ile Uluslararası İnsancıl Hukukun Ağır İhlallerinin Mağdurlarının Başvuru ve Onarım Hakkına Dair Temel İlke ve Esasların İnsan Hakları Komisyonu'nun 2005/35 sayılı ve 19 Nisan 2005 kararı ve Ekonomik ve Sosyal Konsey'in, Genel Kurul'un Temel İlke ve Esasları kabul etmesini öneren, 2005/30 sayılı ve 25 Temmuz 2005 tarihli kararı ile kabul edildiğini *anımsayarak,*

1. İşbu kararın ekindeki Uluslararası İnsan Hakları Hukukunun Ciddi İhlalleri ile Uluslararası İnsancıl Hukukun Ağır İhlallerinin Mağdurlarının Başvuru ve Onarım Hakkına Dair Temel İlke ve Esasları *kabul eder;*
2. Devletlere, Temel İlke ve Esasları dikkate almalarını, bunlara saygı gösterilmesini teşvik etmelerini ve bunları hükümetin bilhassa kolluk kuvveti yetkilileri ve ordu ile güvenlik güçleri dahil yürütme kurumlarına, yasama kurumlarına ve yargıya mensup olanların, mağdurların ve temsilcilerinin, insan hakları savunucularının ve avukatların, medyanın ve genel olarak kamunun dikkatine getirmelerini *önerir;*
3. Genel Sekreter'den, Temel İlke ve Esasları Hükümetlere ve hükümetler arası ile hükümetler dışı örgütlere iletmek ve Temel İlke ve Esaslara *İnsan Hakları: Uluslararası Metinlerin Derlemesi* başlıklı Birleşmiş Milletler yayınında yer vermek dahil olmak üzere, Temel İlke ve Esasların Birleşmiş Milletler'in tüm resmi dillerinde mümkün olan en geniş dağıtımını sağlayacak adımları atmasını *talep eder.*

*Bu metnin Türkçe tercümesi, Hakikat Adalet Hafıza Merkezi adına hukukçu ve bağımsız araştırmacı Güley Bor tarafından yapılmıştır.

Ek

Uluslararası İnsan Hakları Hukukunun Ciddi İhlalleri ile Uluslararası İnsancıl Hukukun Ağır İhlallerinin Mağdurlarının Başvuru ve Onarım Hakkına Dair Temel İlke ve Esaslar

Başlangıç

Genel Kurul,

Çok sayıda uluslararası metinde bulunan, uluslararası insan hakları hukukunun ihlallerinin mağdurlarına başvuru hakkı sağlayan hükümleri ve özellikle İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 8. maddesi, Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 2. maddesi, Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 6. maddesi, İşkenceye ve Diğer Zalimane, Gayriinsani veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşme'nin 14. maddesi, ve Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 39. maddesini, ve uluslararası insancıl hukukun ihlallerinin mağdurlarına başvuru hakkı sağlayan 18 Ekim 1907 tarihli Kara Savaşı Kuralları ve Teamüllerine İlişkin Lahey Sözleşmesi'nin (IV. Sözleşme) 3. maddesi, 12 Ağustos 1949 tarihli Cenevre Sözleşmeleri'ne Ek ve Uluslararası Silahlı Çatışmalarda Mağdurların Korunmasına ilişkin 8 Haziran 1977 tarihli Protokol'ün (Protokol I) 91. maddesi, ve Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Roma Statüsü'nün 68 ve 75. maddelerini *anımsayarak*,

Bölgesel sözleşmelerde bulunan ve uluslararası insan hakları hukukunun ihlallerinin mağdurlarına başvuru hakkı sağlayan hükümleri, özellikle İnsan ve Halkların Hakları Afrika Şartı'nın 7. maddesi, İnsan Hakları Amerika Sözleşmesi'nin 25. maddesi ve İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşme'nin 13. maddesini *anımsayarak*,

Suçların Önlenmesi ve Suçlulara Muameleye İlişkin Yedinci Birleşmiş Milletler Kongresi'ndeki müzakerelerden doğan Suçtan ve Yetki İstismarından Mağdur Olanlara Adalet Sağlanmasına Dair Temel Prensipler Bildirisi'ni ve Genel Kurul'un Kongre tarafından önerilen metni kabul ettiği 40/34 sayılı ve 29 Kasım 1985 tarihli Kurul kararını *anımsayarak*,

Mağdurlara merhamet ve onurlarına saygı ile muamele edilmesi, mağdurların adalete ve giderim mekanizmalarına erişim hakkına bütünüyle saygı duyulması ve mağdurlar için uygun hakların ve başvuruların hızlıca geliştirilmesinin yanı sıra mağdurlara tazminat için ulusal fonların kurulması, güçlendirilmesi ve genişletilmesinin teşvik edilmesi gerektiği dahil olmak üzere Suçtan ve Yetki İstismarından Mağdur Olanlara Adalet Sağlanmasına Dair Temel Prensipler Bildirisi'nde ifade edilen prensipleri *yeniden onaylayarak*,

Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Roma Statüsü'nün "eski hale getirme, tazminat ve iyileştirme dahil olmak üzere, mağdurlara veya mağdurlar ile ilgili olarak onarıma ilişkin ilkelerin" oluşturulmasını gerektirdiği, Taraf Devletler Meclisi'nin Mahkeme'nin yargı yetkisine dahil suçların mağdurlarının ve bu mağdurların ailelerinin yararına bir emanet fonu kurulmasını

gerektirdiği, ve Mahkeme'ye "mağdurların güvenliği, fiziksel ve psikolojik sağlığı, onuru ve mahremiyetini korumasını" ve "yargılamanın, Mahkeme'nin uygun olarak tespit ettiği aşamalarının" tümünde mağdurların katılımına izin vermesini emrettiğini *belirterek*,

İşbu belgenin içerdiği Temel İlke ve Esasların, çok şiddetli doğaları gereği insan onuruna tahkir teşkil eden uluslararası insan hakları hukukunun ciddi ihlalleri ile uluslararası insancıl hukukun ağır ihlallerine ilişkin olduğunu *onaylayarak*,

İşbu belgenin içerdiği Temel İlke ve Esasların uluslararası hukuk veya iç hukuk uyarınca yeni yükümlülükler şart koşmadığını, ancak normları bakımından tamamlayıcı olmakla birlikte farklı olan uluslararası insan hakları hukuku ile uluslararası insancıl hukuk altında mevcut hukuki yükümlülüklerin yerine getirilmesi için mekanizmaları, usulleri, prosedürleri ve yöntemleri tespit ettiğini *vurgulayarak*,

Uluslararası hukukun, Devletlerin uluslararası yükümlülükleri ve iç hukukun gerekliliklerine uygun olarak veya uluslararası yargı organlarının uygulanabilir tüzüklerinde ngrldği şekilde, belirli uluslararası suçların faillerinin kovuşturulması yükümlülüğünü içerdiğini ve kovuşturma ödevinin, uluslararası hukuki yükümlülüklerin iç hukuktaki şartlar ve usuller uyarınca yürütülmesini sağlamlaştırdığını ve tamamlayıcılık kavramını desteklediğini *anımsayarak*,

Mağduriyetin ağdaş biçimlerinin özünde kişilere yöneltilmiş olmasına rağmen kolektif olarak hedeflenen kişiler topluluğuna da yneltilebileceğini *belirterek*,

Mağdurların başvuru ve onarımdan faydalanma hakkına saygı gösteren uluslararası toplumun bu şekilde mağdurları, hayatta kalanları ve insanların gelecek nesillerini kötü durumlarda desteklediğinin ve uluslararası hukuk ilkelerinden hesap verilebilirlik, adalet ve hukukun üstünlüğünü yeniden onayladığının *farkında olarak*,

Mağdur odaklı bir bakış açısı kabul eden uluslararası toplumun, bu şekilde aşağıdaki Temel İlke ve Esaslara uygun olarak uluslararası insan hakları hukuku ve uluslararası insancıl hukukun ihlalleri dahil olmak üzere uluslararası hukuk ihlallerinin mağdurları ve ilaveten insanlığın bütünü ile de insani dayanışmayı onayladığına *kanaat getirerek*,

Aşağıdaki Temel İlke ve Esasları *kabul eder*:

I. Uluslararası insan hakları hukuku ile uluslararası insancıl hukuka saygı duyma, saygı duyulmasını sağlama ve bunları yerine getirme yükümlülüğü

1. İlgili mevzuatlarda öngörülen, uluslararası insan hakları hukuku ile uluslararası insancıl hukuka saygı duyma, saygı duyulmasını sağlama ve bunları yerine getirme yükümlülüğü aşağıdakilerden kaynaklanmaktadır:

- (a) Bir Devletin taraf olduğu anlaşmalar;
- (b) Uluslararası teamül hukuku;
- (c) Her Devletin i hukuku.

2. Devletler, henüz yapmadılar ise, uluslararası hukukun gerektirdiği üzere, aşağıdakiler aracılığıyla iç hukuklarının uluslararası hukuki yükümlülükleri ile uyumlu olmasını sağlayacaklardır:

(a) Uluslararası insan hakları hukuku ve uluslararası insancıl hukukun normlarını iç hukuklarına dahil etmek, ya da bu normları iç hukuk sistemlerinde başkaca şekilde uygulamak;

(b) Adalete adil, etkili ve hızlı erişim sağlayan uygun ve etkili yasal ve idari usulleri ve diğer uygun tedbirleri benimsemek;

(c) Aşağıda tanımlandığı şekilde onarım dahil olmak üzere, yeterli, etkili, hızlı ve uygun başvuru yollarını hazır bulundurmak;

(d) İç hukuklarının mağdurlar için en az uluslararası yükümlülüklerin gerektirdiği seviyede koruma sağladığını temin etmek.

II. Yükümlülüğün kapsamı

3. İlgili mevzuatlarda öngörülen uluslararası insan hakları hukuku ile uluslararası insancıl hukuka saygı duyma, saygı duyulmasını sağlama ve bunları yerine getirme yükümlülüğü, diğerlerinin yanı sıra, aşağıdaki ödevleri içerir:

(a) İhlalleri önlemek için uygun yasal ve idari ve diğer uygun tedbirleri almak;

(b) İhlalleri etkili, hızlı, etraflı ve tarafsız biçimde soruşturmak ve, uygun olduğu hallerde, iç ve uluslararası hukuka uygun olarak sorumlu olduğu iddia edilenler hakkında işlem başlatmak;

(c) İhlal için sorumluluğu nihayetinde kimin taşıyacağına bakılmaksızın, bir insan hakları veya insancıl hukuk ihlalinin mağduru olduğunu iddia edenlere adalete eşit ve etkili erişim sağlamak; ve

(d) Aşağıda tanımlandığı şekilde onarım dahil olmak üzere, mağdurlara etkili başvuru yolları sağlamak.

III. Uluslararası hukuk uyarınca suç teşkil eden, uluslararası insan hakları hukukunun ciddi ihlalleri ile uluslararası insancıl hukukun ağır ihlalleri

4. Uluslararası hukuk uyarınca suç teşkil eden, uluslararası insan hakları hukukunun ciddi ihlalleri ile uluslararası insancıl hukukun ağır ihlalleri durumunda Devletlerin soruşturma ödevi ve, yeterli delil var ise, ihlallerden sorumlu olduğu iddia edilen kimseyi kovuşturma ödevi ve, eğer suçlu bulunursa, bu kişiyi cezalandırma ödevi bulunmaktadır. Buna ek olarak, bu durumlarda Devletler, uluslararası hukuk uyarınca birbirleriyle iş birliği yapmalı ve bu ihlallerin soruşturulması ve kovuşturulmasında yetkili uluslararası yargı organlarına yardımcı olmalıdır.

5. Bu maksatla Devletler, uygulanabilir bir anlaşmada öngörüldüğü halde veya diğer uluslararası hukuk yükümlülükleri uyarınca iç hukuklarına evrensel yetkiye dair uygun hükümleri dahil edecek veya bunları başka şekilde uygulayacaklardır. Buna ek olarak Devletler, uygulanabilir bir anlaşma veya diğer uluslararası hukuk yükümlülükleri uyarınca öngörüldüğü halde, iadeyi kolaylaştırmalı veya faileri diğer Devletlere ve uygun uluslararası yargı kurumlarına teslim etmeli ve uluslararası adalet arayışı kapsamında, uluslararası insan hakları hukuku standartlarına uygun ve işkence ve diğer zalimane, gayriinsani veya küçültücü muamele veya cezaya ilişkin olanlar gibi uluslararası hukukun gerekliliklerine tabi olarak, mağdur ve tanıklara destek ve koruma sağlanması dahil, hukuki yardım ile diğer iş birliği biçimlerini sağlamalıdır.

IV. Zamanaşımı

6. Uygulanabilir bir anlaşmada öngörüldüğü veya başkaca bir uluslararası hukuk yükümlülüğünün içerdiği durumda, uluslararası hukuk uyarınca suç teşkil eden, uluslararası insan hakları hukukunun ciddi ihlalleri ile uluslararası insancıl hukukun ağır ihlallerine zamanaşımı uygulanmayacaktır.

7. Hukuk davaları ve diğer usullere uygulanabilir zamanaşımı süreleri dahil olmak üzere, uluslararası hukuk uyarınca suç teşkil etmeyen diğer çeşit ihlaller için iç hukuktaki zamanaşımı süreleri haksız yere kısıtlayıcı olmamalıdır.

V. Uluslararası insan hakları hukukunun ciddi ihlalleri ile uluslararası insancıl hukukun ağır ihlallerinin mağdurları

8. İşbu belgede yer aldığı haliyle mağdurlar, uluslararası insan hakları hukukunun ciddi ihlalleri veya uluslararası insancıl hukukun ağır ihlalleri teşkil eden eylem yahut ihmaller nedeniyle fiziksel ya da zihinsel yara, duygusal ızdırıp, ekonomik kayıp ya da temel hakların önemli ölçüde zarar görmesi dahil olmak üzere, bireysel ya da kolektif olarak zarara uğrayan kişilerdir. Uygun olduğu hallerde ve iç hukuk ile uyumlu olarak “mağdur” terimi aynı zamanda doğrudan mağdurun yakın aile üyeleri ile doğrudan mağdurun bakmakla yükümlü olduğu kişileri ve tehlikedeki mağdurlara yardım etmek veya mağduriyeti önlemek için müdahale ederken zarara uğrayan kişileri de kapsar.

9. Bir kimse, ihlalin failinin kimliğinin tespit edilmesi, yakalanması, kovuşturulması veya mahkum edilmesinden ve fail ile mağdur arasındaki ailevi ilişkiden bağımsız olarak mağdur kabul edilecektir.

VI. Mağdurlara muamele

10. Mağdurlara insaniyet ile ve onurları ve insan haklarına saygıyla muamele edilmeli ve hem kendileri hem ailelerinin güvenlikleri, fiziksel ve psikolojik sağlığı ve mahremiyetlerini sağlayacak uygun tedbirler alınmalıdır. Şiddet veya travmaya maruz kalmış bir mağdurun adalet ile onarım sağlamak için tasarlanan hukuki ve idari prosedürler esnasında yeniden travmatizasyonunu önlemek için Devlet, mümkün olduğu ölçüde, iç hukukunun mağdurun özel değerlendirme ve bakımdan faydalanacağını öngörmesini sağlamalıdır.

VII. Mağdurların başvuru hakkı

11. Uluslararası insan hakları hukukunun ciddi ihlalleri ile uluslararası insancıl hukukun ağır ihlalleri için başvuru yolları, mağdurun uluslararası hukuk uyarınca öngörülen aşağıdaki haklarını içerir:

- (a) Adalete eşit ve etkili erişim;
- (b) Uğranılan zarar için yeterli, etkili ve hızlı onarım;
- (c) İhlaller ve onarım mekanizmalarına dair ilgili bilgiye erişim.

VIII. Adalete erişim

12. Uluslararası insan hakları hukukunun ciddi bir ihlali veya uluslararası insancıl hukukun ağır bir ihlalinin mağduru, uluslararası hukuk uyarınca öngörüldüğü üzere etkili bir başvuru yoluna eşit erişime sahip olacaktır. Mağdura sağlanan diğer başvuru yolları, idari ve diğer kurumlara erişimin

yanı sıra iç hukuka uygun olarak yürütülen mekanizma, usul ve yargılamaları da içerir. Uluslararası hukuktan doğan, adalete ve adil ve tarafsız yargılamalara erişim hakkını güvence altına almaya ilişkin yükümlülükler iç hukuka yansıtılacaktır. Bu maksatla Devletler:

(a) Uluslararası insan hakları hukukunun ciddi ihlalleri ile uluslararası insancıl hukukun ağır ihlalleri için sağlanan tüm başvuru yollarına ilişkin bilgileri kamuya açık ve özel mekanizmalar aracılığıyla yaygınlaştırmalıdır;

(b) Mağdurların çıkarlarını etkileyen hukuki, idari veya diğer yargılamalar öncesi, esnası veya sonrasında mağdurların ve temsilcilerinin yanı sıra ailelerinin ve tanıkların külfetini en aza indirmek, uygun olduğu hallerde mahremiyetlerine yapılan hukuksuz müdahalelere karşı korumak ve tehdit ve öç karşısında güvenliklerini sağlamak için tedbirler almalıdır;

(c) Adalete erişim arayan mağdurlara uygun destek sağlamalıdır;

(d) Mağdurların, uluslararası insan hakları hukukunun ciddi ihlalleri veya uluslararası insancıl hukukun ağır ihlalleri için başvuru haklarını kullanabilmelerini sağlamak için uygun olan tüm hukuki, diplomatik ve konsolosluklar ile ilgili araçları hazır bulundurmalıdır.

13. Devletler, adalete bireysel erişimin yanı sıra, uygun olduğu hallerde, mağdur gruplarının da onarım için talepler sunmalarına ve onarım elde etmelerine izin veren prosedürler geliştirmeye gayret etmelidir.

14. Uluslararası insan hakları hukukunun ciddi ihlalleri veya uluslararası insancıl hukukun ağır ihlalleri için yeterli, etkili ve hızlı başvuru, bir kimsenin taraf sıfatına sahip olabileceği tüm mevcut ve uygun uluslararası süreçleri içermeli ve iç hukuktaki başkaca herhangi bir başvuru yoluna halel getirmemelidir.

IX. Uğranılan zarar için onarım

15. Yeterli, etkili ve hızlı onarımın, uluslararası insan hakları hukukunun ciddi ihlalleri veya uluslararası insancıl hukukun ağır ihlalleri için giderim sağlayarak adalete katkıda bulunması amaçlanmaktadır. Onarım, maruz kalınan ihlallerin ve zararın ağırlığı ile orantılı olmalıdır. Bir Devlet, iç hukuku ve uluslararası hukuk yükümlülüklerine uygun olarak, Devlete atfedilebilen ve uluslararası insan hakları hukukunun ciddi ihlalleri veya uluslararası insancıl hukukun ağır ihlalleri teşkil eden eylem ve ihmaller için mağdurlara onarım sağlayacaktır. Mağdura sağlanacak onarım için bir gerçek kişi, bir tüzel kişi ya da başka bir oluşumun sorumlu bulunduğu durumlarda, söz konusu taraf mağdura onarım sağlamalı veya Devlet mağdura halihazırda onarım sağlamış ise Devleti tazmin etmelidir.

16. Uğranılan zarardan sorumlu olan tarafların yükümlülüklerini yerine getiremediği veya getirmek istemediği halde Devletler, mağdurlara onarım ve başkaca destek için ulusal programlar oluşturmaya gayret etmelidir.

17. Devletler, mağdurların açtığı davalara ilişkin olarak, uğranılan zarardan sorumlu gerçek ve tüzel kişiler aleyhine olan onarıma dair yerel mahkeme kararlarını icra etmeli ve iç hukuk ile uluslararası hukuk yükümlülüklerine uygun olarak onarıma dair geçerli yabancı mahkeme kararlarını tenfiz etmeye gayret göstermelidir. Bu amaçla Devletler iç hukuklarında onarım kararlarının icrasına ilişkin etkili mekanizmalar öngörmelidir.

18. Uluslararası insan hakları hukukunun ciddi ihlalleri ile uluslararası insancıl hukukun ağır ihlallerinin mağdurlarına, iç hukuk ile uluslararası hukuk uyarınca ve bireysel koşulları dikkate alarak, uygun olduğu hallerde ve ihlalin ağırlığı ve her bir vakanın koşulları ile orantılı olarak, 19 ila 23'üncü ilkelerde düzenlenen şekliyle eski hale getirme, tazminat, iyileştirme, tatmin ve tekrarlanmama güvencelerini içeren tam ve etkili onarım sağlanacaktır.

19. *Eski hale getirme* mağduru, mümkün olduğu her durumda, uluslararası insan hakları hukukunun ciddi ihlalleri veya uluslararası insancıl hukukun ağır ihlalleri gerçekleşmeden önceki başlangıç durumuna getirmelidir. Eski hale getirme, uygun olduğu hallerde, özgürlüğün, insan haklarından yararlanmanın, kimliğin, aile hayatının ve vatandaşlığın iade edilmesini, kişinin ikamet ettiği yere dönmesini, istihdama iade edilmeyi ve mülkün geri verilmesini içerir.

20. *Tazminat*, uygun olduğu hallerde ve ihlalin ağırlığı ve her bir vakanın koşulları ile orantılı olarak, uluslararası insan hakları hukukunun ciddi ihlalleri ile uluslararası insancıl hukukun ağır ihlallerinden kaynaklanan, ekonomik olarak değer biçilebilen herhangi bir zarara karşılık sağlanmalıdır, örneğin:

(a) Fiziksel veya zihinsel zarar;

(b) İstihdam, eğitim ve sosyal fayda dahil olmak üzere kaçırılan fırsatlar;

(c) Maddi zararlar ve kazanç potansiyeli kaybı dahil olmak üzere kazanç kaybı;

(d) Manevi zarar;

(e) Hukuki destek veya uzman desteği, ilaç ve tıbbi hizmetler ile psikolojik ve sosyal hizmetler için gereken masraflar.

21. *İyileştirme* tıbbi ile psikolojik bakımın yanı sıra hukuki ve sosyal hizmetleri içermelidir.

22. *Tatmin*, uygulanabildiği hallerde, aşağıdakilerden herhangi biri ya da hepsini içermelidir:

(a) Devam eden ihlallerin sonlandırılmasına yönelik etkili tedbirler;

(b) Vakaların doğrulanması ve mağdur, mağdurun akrabaları, tanıklar veya mağdura yardımcı olmak veya başkaca ihlallerin gerçekleşmesini önlemek için müdahale etmiş olan kimselere başkaca zarar vermediği veya bunların güvenliğini ve çıkarlarını tehdit etmediği sürece hakikatin tümüyle kamuya açıklanması;

(c) Kayıpların bulunduğu yerlerin, kaçırılan çocukların kimliklerinin ve öldürülenlerin naaşlarının araştırılması ve mağdurların açıklanmış ya da varsayılan dileği ya da ailelerin ve toplulukların kültürel pratiklerine uygun olarak naaşların çıkarılması, kimliklerinin tespit edilmesi ve yeniden gömülmesi;

(d) Mağdurun ve mağdur ile yakın bağlantısı olan kişilerin onurunu, itibarını ve haklarını iade eden resmi bir beyan ya da yargı kararı;

(e) Vakaların kabulü ve sorumluluğun üstlenilmesi dahil olmak üzere kamuya açık özür;

(f) İhlallerden sorumlu kişiler aleyhine yargısal ve idari yaptırımlar;

(g) Anma törenleri ve mağdurlara saygı gösterilmesi;

(h) İhlallerin doğru anlatımının uluslararası insan hakları hukuku ve uluslararası insancıl hukuk eğitimine ve tüm seviyelerdeki eğitim materyaline dahil edilmesi.

23. *Tekrarlanmama güvenceleri*, uygulanabildiği hallerde, önlemeye de katkı sağlayacak olan aşağıdaki tedbirlerden herhangi biri ya da hepsini içermelidir:

(a) Ordu ve güvenlik güçleri üzerinde etkili sivil kontrol sağlanması;

(b) Tüm sivil ve askeri yargılamaların uluslararası standartlardan adil yargılanma, adalet ve tarafsızlığa uyumunun sağlanması;

(c) Yargının bağımsızlığının güçlendirilmesi;

(d) Hukuk, tıp ve sağlık mesleklerinden, medya ve diğer ilgili mesleklerden kimselerin ve insan hakları savunucularının korunması;

(e) İnsan hakları ve uluslararası insancıl hukuk konularında öncelikli ve devamlı olarak toplumun tüm kesimlerine ve kolluk kuvveti yetkilileri ile ordu ve güvenlik güçlerine eğitim verilmesi;

(f) Kolluk kuvveti, cezaevi, medya, tıp, psikoloji, sosyal hizmet ve ordu personeli dahil olmak üzere kamu görevlilerinin yanı sıra iktisadi teşebbüslerin meslek kuralları ile etik normlara, bilhassa da uluslararası standartlara, uyumunun teşvik edilmesi;

(g) Sosyal çatışmaların önlenmesi ve izlenmesi ile bunları çözümleri için mekanizmaların desteklenmesi;

(h) Uluslararası insan hakları hukukunun ciddi ihlalleri ile uluslararası insancıl hukukun ağır ihlallerine katkıda bulunan veya bunlara izin veren kanunların gözden geçirilmesi ve düzeltilmesi.

X. İhlaller ve onarım mekanizmalarına dair ilgili bilgiye erişim

24. Devletler, kamuyu ve bilhassa uluslararası insan hakları hukukunun ciddi ihlalleri ile uluslararası insancıl hukukun ağır ihlallerinin mağdurlarını bu Temel İlke ve Esaslarda bahsedilen haklar ve başvuru yolları ile mağdurların erişim hakkına sahip olabileceği mevcut tüm hukuki, tıbbi, psikolojik, sosyal, idari ve diğer tüm hizmetler hakkında bilgilendirecek araçlar geliştirmelidir. Buna ek olarak mağdurlar ile temsilcileri, mağduriyetlerine yol açan sebepler ile uluslararası insan hakları hukukunun ciddi ihlalleri ve uluslararası insancıl hukukun ağır ihlallerinin sebepleri ve bunların koşulları hakkında bilgi talep etme ve edinme ve bu ihlaller hakkındaki hakikati öğrenme hakkına sahip olmalıdır.

XI. Ayrımcılık yasağı

25. Bu Temel İlke ve Esasların uygulanması ve yorumlanması uluslararası insan hakları hukuku ile uluslararası insancıl hukuka uygun olmalı ve istisna söz konusu olmaksızın, hiçbir tür veya sebebe dayanan ayrımcılık içermemelidir.

XII. Derogasyon yasağı

26. Bu Temel İlke ve Esaslardaki hiçbir hüküm iç hukuk ve uluslararası hukuktan doğan herhangi bir hak veya yükümlülüğü kısıtlar veya ihlal eder biçimde yorumlanamaz. Özellikle, işbu Temel İlke ve Esasların uluslararası insan hakları hukuku ve uluslararası insancıl hukukun tüm ihlallerinin mağdurlarının başvuru ve onarım hakkına hanel getirmedeği anlaşılmaktadır. Bu Temel İlke ve Esasların uluslararası hukukun özel kurallarına hanel getirmedeği de anlaşılmaktadır.

XIII. Diğerlerinin hakları

27. Bu belgedeki hiçbir hüküm diğerlerinin uluslararası veya ulusal olarak korunan haklarını, bilhassa itham edilen kimsenin uygulanabilir hukuka göre adil yargılanma hakkını ihlal eder şekilde yorumlanamaz.